

tiva dels articles. Però sí que volem assenyalar que és una opció que a voltes fa perdre la perspectiva de l'objecte immediat d'estudi.

El diccionari de topònims es complementa amb un capítol on es recull la documentació històrica medieval de la toponímia de Trubia (p. 479-487), des de l'any 857 fins al s. XIV. Els documents es copien encertadament amb tot el context i els topònims rellevants hi apareixen subratllats. Hauria estat encertat remetre a la pàgina o a l'apartat on s'estudien aquests topònims. Clou el capítol de toponímia un índex dels ètims estudiats (p. 489-494). Trobem molt a faltar un índex de topònims estudiats; l'estructura de l'obra, amb les entrades encapçalades per ètims i, encara, aquests ètims dominats per una classificació semàntica, fa gairebé impossible trobar l'explicació d'un topònim si el punt de partida de la nostra cerca és el topònim mateix. És a dir, la persona que s'interessa pel topònim *Fantuxu*, per posar un exemple, difícilment pot saber, fins i tot si és filòleg, que cal anar-lo a cercar s. v. FONS (p. 108) i s. v. OSTIUM (p. 89). Qui s'interessi pels principals macrotopònims de la zona (Trubia, Udrión i Pintoria) amb prou feines arribarà a trobar-ne l'explicació (respectivament, s. v. *UBIA p. 127, UDRA p. 128 [sic, sense asterisc], i *PENTULIUS / PENTIUS p. 265). Qui vulgui saber alguna cosa del topònim *El Rincón Perlín* no és evident que vagi espontàniament a buscar-lo entre els hidrònims, s. v. RIUUS (p. 126). Certament, en molts altres casos l'operació de trobar l'explicació per un topònim determinat és més fàcil, sobretot com més modern i transparent és el topònim; però, en qualsevol cas, l'estructura del llibre i la manca d'índex allunya el lector mitjà que pugui estar interessat puntualment en un topònim, tot i que l'objectiu del treball no és de fer una obra de divulgació, i complica bastant la consulta de l'obra als especialistes.

La part destinada als antropònims s'inicia amb unes consideracions teòriques sobre els processos de formació dels sobrenoms. Els sobrenoms són després classificats segons el seu origen (en un cognom, en un nom de lloc, adjectiu, etc...) i amb l'anàlisi detallada dels components morfosintàctics que operen en la seva formació. Segueix un llistat alfabètic dels sobrenoms que s'han recollit (p. 579-625). El corpus d'antropònims recollits és molt ric i l'anàlisi dels procediments morfosintàctics il·lustra molt bé els mecanismes de creació dels sobrenoms; com en molts altres estudis d'aquest tipus es posa en relleu la capacitat creativa i els mecanismes psicològics, a vegades inesperats, que intervenen en la creació dels sobrenoms. L'obra es clou amb la bibliografia i l'índex.

Per concloure, els dos treballs que ressenyem són d'una vàlua indiscutible, fets amb un gran nivell d'exigència, i exhaustius i minuciosos. Són una aportació important a la dialectologia i l'onomàstica asturianes. Tant de bo totes les parles (no només les asturianes) disposessin d'una monografia dedicada d'aquesta qualitat.

Maria-Reina BASTARDAS I RUFAT
Universitat de Barcelona

SUÁREZ GARCÍA, Raquel (2016): *El compendio islámico de Mohanmad de Vera. Un tratado morisco tardío*. Colección de Literatura Española Aljamiado-Morisca. Oviedo: Universidad de Oviedo / Servicio de Publicaciones de la Universidad, 774 p.

El *Seminario de Estudios Árabo-Románicos* de la Universitat d'Oviedo compta ja amb una llarga tradició en els estudis sobre la llengua i la literatura dels moriscos hispànics i, en una lloable continuació de l'obra del professor Àlvaro Galmés, se situen en un interessant punt de confluència entre el camp de la romanística i el de l'arabística, imprescindible per a la comprensió d'una bona part de la literatura espanyola, des de l'època medieval a la barroca.

En aquest volum tenim el resultat de la que fou la tesi doctoral de la Sra. Raquel Suárez García, l'edició del manuscrit *Esp. 397* de la Bibliothèque Nationale de París, fins ara inèdit, que conté un comentari islàmic compost per un morisc de Gea de Albarracín els voltants del 1600, poc abans de l'expulsió dels moriscos de la Corona d'Aragó.

La publicació del *Compendio islámico* permet comprovar que, com s'ha repetit diverses vegades,¹ els moriscos aragonesos, a diferència dels andalusos o els valencians, s'havien integrat lingüísticament des de feia segles a la comunitat aragonesa. És cert que alguns alfaquís i notaris continuaven redactant els textos jurídics en àrab, però la població musulmana havia deixat de parlar aquesta llengua, i ja al segle XIV trobem alguns textos *aljamiats*, com el *Poema de Yusuf*, escrit en aragonès amb grafia àrabiga, que mostren la total adaptació lingüística de la població morisca. I els textos dels segles XV i XVI mostren clarament el total desconeixement de la llengua àrab per part d'aquest sector de la població. I d'aquí la necessitat de traduir i comentar els textos islàmics, fins i tot algunes fórmules oracionals usuales, per a una població que, com la resta dels aragonesos de la vall de l'Ebre i de les terres del sud del regne, parlava, des de mitjans del segle XV, un castellà en el qual s'hi conservaven nombrosos trets de l'aragonès. Però si a l'hora de parlar sembla que no era possible distingir la realització d'un musulmà de la del seus veïns cristians, en l'escriptura s'havia conservat l'ús de l'alifata àrab per representar els mots del romanç. El *Compendio islámico*, en canvi, es distingeix de la majoria de textos conservats perquè es va escriure en caràcters llatins, última baula d'aquest llarg procés lingüístic, estroncat dramàticament amb l'expulsió de 1610.

Amb el *Compendio islámico* Mohanmad de Vera no pretén fer una obra original, sinó, com ell mateix declara,² presentar un resum dels principals capítols de tres obres islàmiques: del *Breviario çunni* d'Yça de Gebir, acabat el 1462, del qual en selecciona els capítols dedicats als principals rituals religiosos; de *Las encomiendas de Mohanmad a Alí*, un conjunt de sentències morals de diversos autors; i, finalment, del tractat de moral conegut com *Kitab de Çamarqandi*, tret d'alguna versió *aljamiada* de l'obra *Tanbih al-gafilin* del teòleg islàmic de l'escola hanafi Abu Layz aç-Çamarqandi de finals del segle X.

L'edició que ens en presenta la Universitat d'Oviedo consta de tres apartats. A la primera part, hi trobem un interessant estudi sobre les característiques formals de l'obra, l'origen del manuscrit, la identificació de les fonts de què parteix, amb una anàlisi dels recursos estilístics emprats per Mohanmad de Vera en l'adaptació de l'obra i de la relació del *Compendio* amb d'altres textos moriscos escrits també en caràcters llatins els primers anys del segle XVII. I acaba aquesta primera part amb un estudi de les característiques de la llengua del manuscrit, en què, d'una banda, destaca el caràcter anivellador del castellà en què està escrit i l'ús freqüent d'aragonesismes lèxics, trets que, com assenyalava més amunt, caracteritzen la llengua escrita pels aragonesos de l'època, independentment de les seves creences religioses, però, de l'altra, mostra com el contingut de l'obra explica la presència d'alguns arabismes relacionats amb els conceptes religiosos islàmics.

A la segona part, ens ofereix l'edició del manuscrit en una transcripció molt fidel i acurada, que es limita a regularitzar l'ús de les majúscules, a desenvolupar les abreviatures i a corregir el text en comptades ocasions, sempre assenyalant-ho convenientment, de manera que el text que ens arriba flueix sense entrebancs i ens permet fer-nos la il·lusió d'estar-nos enfrontant directament amb el text original.

A la tercera part l'autora ens ofereix un ampli estudi del vocabulari del text on historiadors de la llengua i dialectòlegs hi trobaran dades de gran interès. Primer, un índex del vocabulari comú quan presenta alguna variant fonètica, morfològica o semàntica respecte del castellà estàndard actual, o quan es tracta clarament dels freqüents aragonesismes (*aconseguir, adreçar, ancheza, aturar, bastaje, clamo,*

1. GALMÉS DE FUENTES, Álvaro (1986): «La lengua española de la literatura aljamiada-morisca como expresión de una minoría religiosa», *Revista Española de Lingüística*, 16/1, pp. 21-38.

VIGUERA MOLINS, Ma Jesús (1987): «Documentos mudéjares aragoneses», *Quaderni di Studi Arabi*, 5-6, pp. 786-790.

2. «Saqué a una parte los principales mandamientos y devedamientos de nuestro onrado Alcorán [...], otro tratado de las encomiendas que encomodó nuestro santo y bienaventurado profeta Mohanmad, çalei, a su primo y yerno Alí Talib [...], otro tratado de Çamarcandil. Todo, cosas muy neçesarias y proveçoshas para los buenos muçlimes que quisieren guiarse por elles», fol. 1v-2r, p. 194.

cluxir, corruçar, dayunar, esventar, gayata, muir, orugado, pansa, percueno, pudentino, rabosa, reglotar, suavecer, sufrença, tañería, tremolar...). En aquest apartat, cada una de les entrades ens ofereix el lema, la definició, les formes que presenta i les seves ocurrences, la situació en el manuscrit i, finalment, l'ús del vocable en d'altres textos dels moriscos o en les principals obres lexicogràfiques de referència. En segon lloc, ens dona el llistat complet dels topònims i antropònims del *Compendio*. I, finalment, un llistat de les frases i expressions àrabs, sovint deturpades, del text. La traducció que ens en dona l'autora no sempre coincideix amb la versió que en feia Mohanmad de Vera, dada que sembla confirmar que fins i tot un personatge com ell, probablement alfaquí, tenia un coneixement molt escàs de l'àrab corànic.

La lectura d'aquesta edició del *Compendio islámico* ens permet concloure que els filòlegs podem felicitar-nos per la publicació d'una obra important que contribuirà a ampliar el nostre coneixement d'una època, d'una llengua i d'una societat sovint bandejades dels estudis lingüístics i literaris.

Coloma LLEAL GALCERAN

VELAZA, Javier (dir.) (2017): *Antología de la literatura llatina*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 432 p.

És ben sabut que el gran bagatge cultural que ofereix la literatura clàssica ha estat rebut per la tradició de tots els temps com un tresor que s'ha de conservar zelosament i com una eina tant per a l'erudició com per a la creació literària. Tanmateix, sembla que els darrers lustres la saviesa tramesa pels autors antics hagi patit un procés de tancament, d'aïllament i d'impermeabilitat a la societat mitjanament escolaritzada, fins al punt que actualment la seva coneixença es circumscriu a sectors molt reduïts.

Com a reacció contra aquesta situació en què ens trobem actualment s'ha publicat recentment l'*Antología de la literatura llatina*, dirigida pel professor Javier Velaza, en un intent més d'apropar a una part més nombrosa de la societat les grans obres i els grans autors de la literatura llatina, específicament les que queden compreses en el període des del segle III aC. fins al segle V dC.

Els perquès de la publicació d'aquesta antologia es recullen en una petita introducció redactada pel mateix professor Velaza, la qual pren la forma d'una declaració d'intencions i dona una explicació dels criteris que han guiat l'elaboració d'aquesta obra, tals com són la no introducció de notes a peu de pàgina o l'estructura de les introduccions de cada autor. Per això, malgrat que una antologia s'entén com un tipus de llibre que no ha de menester una explicació pregona, el pròleg esdevé el capítol essencial per copsar el sentit de la present publicació. De fet, gràcies a aquesta introducció hom s'adona d'un fet tan ignorat com essencial: no hi havia fins l'aparició de l'obra que ens ocupa una antologia de la literatura llatina en llengua catalana, cosa que provoca que l'*Antología de la literatura llatina* brilli per la seva singularitat. Com s'ha pogut obviar durant tant de temps una necessitat tan gran? La necessitat d'un apropament als autors clàssics enfocat als estudiants no especialitzats o a un públic no estrictament universitari en llengua catalana era clarament palesa, considerant que actualment el mer coneixement dels autors llatins i grecs antics va minvant amb el pas del temps, de la mateixa manera que va reduint-se la importància de les humanitats en àmbits externs a la docència. Al cap i a la fi, aquesta mancança pot haver afavorit i accentuat el fet que molts dels lectors d'avui en dia no siguin conscients de la riquesa que poden aportar aquells autors antics conservats en llibres polsosos que hom considera, en general, una relíquies arcaica i tediosa més que no pas una forma de lectura d'oci i fins i tot de *divertimento*. Tenint això en compte, hom no erraria el tret si afirmés que l'antologia conforma una molt bona eina per acostar la societat catalana als clàssics i, en definitiva, una prova irrefutable que els tòpics, temes, situacions i problemes que reflecteix la literatura llatina no estan morts, que segueixen influïent de la mateixa manera l'esperit humà, car, encara que no en siguem conscients, aquests segueixen latents en llibres actuals de tota mena que ningú no diria que tinguessin un ressò del món clàssic.